

Spec. 19. - Regulace a dohled v bankovním podnikání – zaměření a rozsah, vývoj, BASILEJ I a II v legislativě ČNB

Bankovní regulace – stanovení pravidel, které upravují vznik, činnost, působnost a zánik bankovních institucí v dané ekonomice

- *tržní* – pravidla jsou určována trhem
- *administrativní* – regulaci provádí k tomu zřízené instituce

Dohled – kontrola nad dodržováním stanovených pravidel a následné uplatňování sankcí při jejich nedodržení

- *dohled na dálku* – spočívá v monitorování činnosti bank na základě všech dostupných informací, především na základě výkazů a hlášení, auditorských zpráv, informací získaných jednorázově přímo od banky, veřejně dostupných databází a tisku, atd.
- *dohlídky na místě* – jsou prováděny pracovníky dohledu přímo v sídle banky. Jde o detailnější prověření činnosti banky v předem stanovených oblastech (řízení bankovních rizik, vnitřní řídicí a kontrolní systém banky, informační systémy).

Procesu bankovní regulace a dohledu se účastní tři skupiny subjektů:

- **regulující subjekty** – instituce, které zákon zmocňuje k tomu, aby stanovovaly pravidla regulace a vykonávaly dohled nad jejich dodržováním
- **regulované subjekty** – samotné banky. Vyšší míra regulace obchodních bank ve srovnání s nebankovními subjekty nevyplývá z typu vlastnictví ani ze základních podnikatelských cílů, ale z obsahu bankovní činnosti
- **externí auditorské firmy** – prověřují zejména pravdivost, správnost a úplnost účetních dokumentů. Svůj závěr vyjadřují formou auditorského výroku.

Česká národní banka

V ČR je bankovní dohled věcně i institucionálně součástí České národní banky. Jeho hlavním posláním je především podpora zdravého rozvoje, tržní disciplíny a konkurenceschopnosti bank, předcházení systémovým krizím a posilování důvěry veřejnosti v bankovní systém.

Povinnosti a práva bankovního dohledu jsou vymezeny v zákoně č.6/1993 Sb., o ČNB a v zákoně č.21/1992 Sb., o bankách, podle kterých ČNB:

- a) vydává bankovní licence (po předchozím vyjádření ministerstva financí)
- b) vydává opatření a vyhlášky, které definují pravidla obezřetného podnikání bank
- c) monitoruje činnost bank a poboček zahraničních bank
- d) kontroluje, zda jsou v bankách dodržovány podmínky stanovené udělenými licencemi a povoleními a provádí dohlídky na místě v bankách
- e) kontroluje dodržování zákonů (pokud je k tomu zmocněna), vyhlášek a opatření, které vydala
- f) ukládá opatření k nápravě a sankce za zjištěné nedostatky v činnosti bank
- g) rozhoduje o zavedení nucené správy a odnětí bankovní licence po předchozím vyjádření ministerstva financí

Konsolidovaný dohled

Konsolidovaný dohled reguluje a sleduje rizika finanční skupiny, kterým je banka vystavena svojí účastí ve finanční skupině (konsolidovaný dohled nenahrazuje dohled na individuálním základě nad jednotlivými členy finančních skupin).

Na základě zákona o bankách provádí v ČR konsolidovaný dohled nad činností konsolidačních celků ČNB. Konsolidačními celky jsou:

- bankovní skupiny – v jejich čele stojí banka
- finanční holdingové společnosti – v jejich čele stojí jiná finanční instituce (nikoli pojišťovna), součástí této skupiny je banka jako ovládaná společnost
- smíšené holdingové společnosti – v jejich čele stojí nefinanční instituce a její součástí je banka jako ovládaná osoba

Vzhledem k tomu, že ve finančním sektoru působí ve velké míře subjekty kontrolované zahraničními vlastníky, má velký význam spolupráce se zahraničními regulátory.

Součásti systému regulace a dohledu

K základním oblastem, které jsou předmětem bankovní regulace a dohledu, patří:

- 1) regulace vstupu do bankovního odvětví
- 2) stanovení a prověřování základních pravidel činnosti bank
- 3) povinné pojištění vkladů
- 4) působení centrální banky jako věřitele poslední instance

1) Vstup do bankovníctví

Vstupní podmínky, resp. kritéria autorizace vytvářejí kromě prostoru pro posouzení žádosti o licenci také určitou ochrannou bariéru vstupu nežádoucích subjektů do bankovního sektoru. Mezi základní vstupní podmínky, které musí splnit každý subjekt, který má zájem o získání bankovní licence patří:

- *předložení žádosti působit jako banka* – návrh stanov banky, zakladatelé, strategie a hlavní činnost banky. Dalšími navazujícími záměry banky jsou předpoklady hospodářského výsledku, organizační struktura banky vč. návrhu kontrolního systému
- *vhodná právní forma vlastnictví banky* – banky jsou zakládány právníckými nebo fyzickými osobami a mají podobu a.s.
- *minimální výše základního kapitálu* – v ČR 500 mil. Kč, v zemích EU 5 mil. EUR, kapitál nesmí mít povahu úvěrového zdroje od jiného subjektu a musí mít zřejmý původ
- *způsobilost managementu banky* – od členů managementu je vyžadována odborná způsobilost a praxe, bezúhonnost, posuzováno je předchozí působení, atd.
- *záměry činnosti banky* - požadovaný program bankovní činnosti má vliv na rozsah přidělené licence, tento může být omezen např. mimo devizové operace, hypoteční úvěry apod. Předpoklad působení banky musí obsahovat dopady obchodů na likviditu a rentabilitu, počty zaměstnanců a rozsah pobočkové sítě.
- *technický, technologický a bezpečnostní systém banky* – do technických a bezpečnostních předpokladů působení banky řadíme úroveň výpočetní techniky, spolehlivost ochrany softwaru, trezory, ostrahu, prostory pro působení banky apod.
- *adekvátní kontrolní a účetní vnitrobankovní systém* – banky musí mít samostatný a na managementu nezávislý odbor vnitřní bankovní kontroly a musí respektovat dané účetní předpisy a poskytovat stanovené informace.

2) Základní povinnosti bank

Získání licence umožňuje obchodní bance realizovat podnikatelské činnosti v odvětví, ale současně ji vystavuje povinnosti plnit další požadavky stanovené ČNB. Jejich cílem je podpořit obezřetné podnikání bank a omezit příčiny vzniku systémového rizika v odvětví.

Pravidla vydaná ČNB upravují zásadní činnosti obchodních bank:

- a) přiměřenost kapitálu
- b) přiměřenost likvidity
- c) úvěrová angažovanost
- d) tvorba rezerv a opravných položek k finančním pohledávkám
- e) požadavky na uveřejňování informací obchodními bankami
- f) vnitřní kontrolní systémy obchodních bank

Uveřejňování informací bankami

- *Opatření ČNB č. 1/2003 Sb., kterým se stanoví minimální požadavky na uveřejňování informací bankami, ve znění pozdějších předpisů.*

- banky jako akciové společnosti jsou povinny každoročně zveřejňovat výroční zprávu, která musí obsahovat kromě jiného především výsledky účetní závěrky a výrok externího auditora

- banky jsou také povinny uveřejňovat na své internetové adrese a na veřejně přístupném místě v sídle banky základní údaje o sobě, o složení akcionářů, struktuře konsolidačního celku, jehož jsou součástí, informace o své činnosti, o řízení rizik a finanční situaci.

2) Povinné pojištění vkladů

Povinnost pojistit vklady patří k základním součástem bankovní regulace a dohledu ve vyspělých zemích. Důvodem této povinnosti je ochrana peněžních úspor vkladatelů jako převážné části finančních zdrojů banky a důležité makroekonomické veličiny. Pojištění vkladů částečně eliminuje riziko vkladatelů, kteří vlivem asymetrie informací nemají dostatečný přehled o skutečném riziku vložených prostředků. Z pohledu makroekonomického pojištění vkladů zvyšuje důvěryhodnost a bezpečnost bankovního systému a ekonomickou rovnováhu.

V ČR upravuje pravidla pojištění vkladů zákon č.21/1992 Sb., o bankách. Institucí pojištění vkladů je **Fond pojištění vkladů**. Pojištěny jsou všechny neanonymní vklady a úroky v CZK i v cizí měně, kredity na účtech, vkladové listy a certifikáty, ne směnky. Pojištěny nejsou vklady bank a finančních institucí, vklady zdravotních pojišťoven a státních fondů.

Finančními zdroji Fondu pojištění vkladů jsou příspěvky bank (0,1 % průměrného stavu pojištěných vkladů a úroků, 0,05 % z vkladů a úroků stavebních spořitelén), výnosy z investování, zdroje finančního trhu a výpomoci z bankrotů a likvidací.

Náhrada vkladů je ve výši 90 % vkladu a úroků, maximálně 25 000 EUR, nevztahuje se na osoby se zvláštním vztahem k bance.

4) Věřitel poslední instance

Pod pojmem věřitel poslední instance chápeme úvěrovou pomoc centrální banky obchodním bankám při jejich finančních obtížích. Tuto úvěrovou pomoc mohou nelikvidní banky využít až po vyčerpání ostatních možností, např. na finančním trhu nebo úvěrem od jiné banky. Smyslem této finanční pomoci obchodním bankám je udržení stability a důvěryhodnosti bankovního systému. Zamezení úpadku velké banky může znamenat omezení rizika ohrožení dalších bank a celého bankovního systému (systémové riziko).

Výpomoc je poskytována bankám dočasně nelikvidním, ne však nesolventním. Nesolventnost znamená snížení tržní hodnoty aktiv banky na úroveň nižší než je tržní hodnota závazků banky. Není tedy dočasně narušena pouze jejich vzájemná struktura jako v případě zhoršení likvidity.

Opatření k nápravě

Zjistí-li bankovní dohled ČNB buď na základě monitorování na dálku nebo na základě dohlídky na místě, že banka stanovená pravidla nedodrží, může vůči ní uplatnit podle povahu nedostatku opatření, k nimž patří:

- vyžádat ve stanovené lhůtě odstranění zjištěných nedostatků
- požadovat výměnu osob ve vedení a dozorčí radě banky
- omezit nebo zakázat vykonávání některé z činností uvedených v licenci
- nařídít mimořádný audit na náklady banky
- uložit pokutu až do výše 50 mil. Kč
- snížit základní kapitál ve stanoveném rozsahu
- zavést nucenou správu v případě, kdy je ohrožena stabilita bankovního systému jako celku
- odejmout licenci při přetrvávání závažných nedostatků, např. při poklesu kapitálové přiměřenosti pod 1/3 minimálního limitu (tj. 8 %) atd.

Vývoj bankovního dohledu v ČR

Do roku 1990 – centrálně plánovaná ekonomika, jednostupňové bankovníctví, bankovní dohled neznámou institucí

Od roku 1990 – vznik dvoustupňového bankovního systému, který vytvořil podmínky pro rychlý rozvoj obchodního bankovníctví a rozšíření nabídky bankovních služeb a produktů, se stal základním impulsem pro vytvoření systému bankovního dohledu.

1992 – zákony č.22/1992 Sb., o SBČS a č.21/1992 Sb., o bankách definovaly obsah a pojetí bankovního dohledu a umožnily jeho standardní činnost..

1993 – rozdělení ČSFR, vznik ČNB (zákon č. 6/1993 Sb., o ČNB)

- byly vytvořeny specializované útvary (sekce) bankovní regulace a dohledu. Postupně docházelo ke zvyšování intenzity bankovního dohledu včetně odeírání licencí bankám porušujícím stanovená bankovní pravidla.

Období let 1994 – 1997 - rozvojové období pro fungování bankovního dohledu ovlivněné i nadále chybami obchodních bank při poskytování úvěrů a trvajícím podezření z provádění nekalých praktik bankovními managementy. Bankovní dohled vytvářel systematický tlak k obezřetnému chování bank, zesílily požadavky na odstraňování nedostatků vůči bankám.

Léta 1998 – 2004 - charakteristická procesem standardizace bankovní regulace a dohledu a souběžnou harmonizací bankovních pravidel se zeměmi EU v souvislosti s přípravou vstupu ČR do EU. Těžiště výkonu bankovního dohledu se posunulo ke komplexním kontrolám, zaměřeným na systémy řízení rizik a vnitřní kontrolní systém.

1.dubna 2006 - integrace dohledu nad finančním trhem do ČNB. Od tohoto dne je ČNB zodpovědná kromě výkonu bankovního a devizového dohledu také za dohled nad sektory finančního trhu, které byly dříve v působnosti Komise pro cenné papíry (kapitálový trh), ministerstva financí (pojišťovnictví a penzijní fondy) a Úřadu pro dohled nad družstevními záložnami.

Basel I a II v legislativě ČNB

Basel I:

Opatření ČNB č.3/1999 o kapitálové přiměřenosti zahrnující úvěrové a tržní riziko

- zařazení nástrojů do obchodního a bankovního portfolia
  - stanovení kapitálového požadavku k úvěrovému riziku, riziku úvěrové angažovanosti a tržnímu riziku banky
  - stanovení poměru kapitálu k rizikově váženým aktivům
  - stanovení limitu kapitálové přiměřenosti
  - stanovení limitu úvěrové angažovanosti bankovního portfolia a limity pro měnové pozice
  - vymezení kapitálu (vrstvy Tier 1, Tier 2 a Tier 3)
- ➔ zrušeno k 31.12.2002

Opatření ČNB č.2/2002 o kapitálové přiměřenosti bank a dalších pravidlech obezřetného podnikání na individuálním základě

- limit kapitálové přiměřenosti banky na individuálním základě
- pravidla úvěrové angažovanosti na individuálním základě
- omezení a podmínky pro nezajištěné devizové pozice

Pozn.: Banky postupují pro účely tohoto opatření podle *Vyhlášky ČNB č.333/2002 Sb., kterou se stanoví pravidla obezřetného podnikání ovládacích osob na konsolidovaném základě*

- upřesněno vymezení bankovního a obchodního portfolia
  - kapitálem se rozumí Tier 1, Tier 2 a využitý Tier 3
  - upřesnění limitů pro obezřetné podnikání bank
- ➔ zrušeno 1.7.2007

Basel II:

Nový koncept kapitálové přiměřenosti (BASEL II), který byl publikován v konečné verzi dne 26. června 2004, byl v podstatě převzat do směrnic Evropského parlamentu a Rady 2006/48/ES o přístupu k činnosti úvěrových institucí a o jejím výkonu a 2006/49/ES o kapitálové přiměřenosti investičních podniků a úvěrových institucí.

Tyto směrnice byly implementovány do českého právního řádu zákonem č. 120/2007 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti se stanovením kapitálových požadavků na banky, spořitelny a úvěrní družstva, obchodníky s cennými papíry a na instituce elektronických peněz.

Vyhláška č.123/2007 Sb., o pravidlech obezřetného podnikání bank, spořitelních a úvěrních družstev a obchodníků s cennými papíry

- vymezení obchodního a investičního portfolia:
  - do **obchodního portfolia** se zařazují nástroje držené za účelem obchodování a dosažení zisku z cenových rozdílů a změn úrokových měr (banka předpokládá jejich držení v krátkodobém horizontu, zpravidla do 1 roku)
  - do **investičního portfolia** všechny ostatní nástroje, které se nezařazují do obchodního portfolia
- požadavky na řídicí a kontrolní systém
- kapitálová přiměřenost na individuálním a konsolidovaném základě
- nový výpočet kapitálové přiměřenosti, zahrnutí kapitálového požadavku k operačnímu riziku
- více přístupů pro stanovení kapitálového požadavku k jednotlivým rizikům

Kapitálová přiměřenost – BASEL II

Hlavním cílem BASEL II je zvýšení bezpečnosti a stability finančních systémů, posílení konkurenční rovnosti mezi bankami a umožnění používání komplexnějších přístupů k řízení rizik pro regulační účely. Hlavní důraz je kladen na přesnější měření rizik a podporu zlepšování řízení rizik v bankách.

BASEL II je založena na 3 pilířích:

1.pilíř: Minimální kapitálové požadavky

- stanovení minimálních kapitálových požadavků
- úrokové riziko je založeno na stanovení ratingu (interní a externí rating)
- nově je zařazeno operační riziko
- tržní riziko zůstává téměř beze změny

2.pilíř: Dohled regulátora

- banky samy hodnotí kapitálovou přiměřenost ve vztahu k rizikovému profilu
- provádí se dohled nad stanovením a dodržováním kapitálové přiměřenosti
- dohled zasahuje při poklesu kapitálové přiměřenosti

3.pilíř: Tržní disciplína

- zveřejňovat informace o struktuře kapitálu
- zveřejňovat informace o měření a řízení rizik
- zveřejňovat rizikový profil banky
- zveřejňovat údaje o kapitálové přiměřenosti

Stanovení kapitálové přiměřenosti podle BASEL II

Kapitálová přiměřenost je sledována na:

- Individuálním základě
- Konsolidovaném základě – vykazuje ji regulovaný konsolidační celek

Obecný vztah pro výpočet kapitálové přiměřenosti podle BASEL II má následující tvar:

$$kp = \frac{\text{kapitál}}{KP_{úr} + \dots + \dots} \leq \geq$$

kde:

kp – kapitálová přiměřenost

kapitál – přesně vymezený kapitál banky stanovený pro účely výpočtu kapitálové přiměřenosti

KP_{úr} – kapitálový požadavek k úvěrovému riziku

KP_{tr} – kapitálové požadavky k tržním rizikům

KP_{or} – kapitálový požadavek k operačnímu riziku

$$\text{Kapitál} = \text{Tier 1} + \text{Tier 2} - \text{O} + \text{Tier 3}$$

kde:

Tier 1 – jádrový kapitál

Tier 2 – dodatkový kapitál

Tier 3 – kapitál na krytí tržního rizika

O – odečitatelné položky

Kapitál pro potřeby kapitálové přiměřenosti je z hlediska jeho struktury tvořen třemi základními složkami **Tier 1**, **Tier 2** a **Tier 3**. Vrstvení kapitálu pro potřeby kapitálové přiměřenosti vyjadřuje schopnost jednotlivých vrstev ke krytí ztrát. Nejvyšší schopnost ke krytí ztrát má Tier 1, který je vlastním zdrojem banky. Složky Tier 2 a Tier 3 mají nižší schopnost krytí ztrát, protože zahrnují cizí zdroje (podřízený dluh a rezervy) započitatelné za určitých podmínek do regulačního kapitálu.

Tier 1 označovaný jako jádrový kapitál, je tvořen těmito základními složkami:

- splacené základní jmění zapsané v obchodním rejstříku
- splacené emisní ážio
- povinné rezervní fondy
- ostatní rezervní fondy vytvořené ze zisku po zdanění s výjimkou rezervních fondů účelově vytvořených
- nerozdělený zisk z předchozích období po zdanění v případě, že byl potvrzen externím auditorem a schválen valnou hromadou akcionářů

Od takto získaného kapitálu se dále odečítají taxativně uvedené položky, např. neuhrazená ztráta z minulých let a ztráta běžného období, goodwill a nehmotný majetek banky, nabyté vlastní akcie atd.

Tier 2 je část kapitálu, označovaná jako dodatkový kapitál, tvořená těmito položkami:

- Hlavní dodatkový kapitál – odpovídá přebytku v krytí očekávaných úvěrových ztrát
- Vedlejší dodatkový kapitál:
  - podřízený dluh A
  - pozitivní oceňovací rozdíl ze změn reálných hodnot kapitálových nástrojů

Podřízený dluh A může mít formu bankou emitovaného dluhopisu, bankou přijatého úvěru či vkladu jiného věřitele. Aby uvedené instrumenty mohly být bankou vykázány jako podřízený dluh, musí splňovat některé základní podmínky:

- obsahuje podmínku podřízenosti
- podřízený dluh musí být převeden na účet banky
- podřízený dluh nesmí být zajištěn
- podřízený dluh musí mít splatnost nejméně 5 let
- nesmí být odmítnutý ČNB atd.

Tier 3 je kapitál na krytí tržního rizika. Lze jej používat pouze na krytí rizika měnového, komoditního, pozičního nebo rizika angažovanosti obchodního portfolia.

Tier 3 je tvořený podřízeným dluhem B, jehož forma je shodná s podřízeným dluhem A, tzn. je představován emitovaným dluhopisem, přijatým úvěrem či vkladem. Podřízený dluh B musí splňovat podmínku, že jeho lhůta splatnosti je nejméně 2 roky od data jeho převedení na účet banky. Ostatní podmínky jsou identické podřízenému dluhu A.

Kapitálové požadavky

Kapitálové požadavky k úvěrovému riziku zahrnují kapitálové požadavky k:

- úvěrovému riziku investičního portfolia
- specifickému úrokovému riziku obchodního portfolia
- specifickému akciovému riziku obchodního portfolia
- riziku angažovanosti obchodního portfolia
- ad.

Pro stanovení kapitálového požadavku k úvěrovému riziku lze použít 3 metody. Nejjednodušší je *standardizovaná metoda*. Výpočet kapitálového požadavku lze při jejím použití shrnout do následujících kroků:

- rozdělení expozic investičního portfolia do předem daných kategorií (např. kategorie expozic vůči státům, vůči bankám, atd.)
- rozřazení expozic do rizikových tříd na základě externího ratingu
- přiřazení rizikových vah k rizikovým třídám
- výpočet rizikově vážených expozic $RVE = E \cdot r$, kde E -hodnota expozice rozvahových aktiv a r – riziková váha expozice
- výpočet kapitálového požadavku k úvěrovému riziku jako násobek 0,08 a RVE
- rizikové váhy se odvíjí od ratingů, které stanoví externí ratingové agentury (0-150%)
- u podrozvahových aktiv se hodnota expozice přepočítá faktorem konverze (0-1, kde faktor 0 označuje PRP s nízkým rizikem a faktor 1 PRP s vysokým rizikem)

Dalšími metodami jsou přístupy založené na interním ratingu (IRB přístupy – základní a pokročilý).

Kapitálový požadavek k tržnímu riziku se rovná součtu kapitálových požadavků k:

- obecnému úrokovému riziku obchodního portfolia
- obecnému akciovému riziku obchodního portfolia
- měnovému riziku obchodního portfolia
- komoditnímu riziku obchodního portfolia

Kapitálový požadavek k operačnímu riziku

- 3 způsoby výpočtu (metoda základního ukazatele - BIA, standardizovaná metoda - ASA, tzv. pokročilé metody – AMA)

- nejjednodušší BIA: $K_{BIA} = GI \times \alpha$ kde: K_{BIA} – kapitálový požadavek k operačnímu riziku; GI – průměrná hodnota hrubého výnosu banky za předchozí 3 roky; α – regulátorem pevně stanovené %

- hrubý výnos = výnosy z úroků – náklady na úroky + V z poplatků a provizí – N na poplatky a provize + zisk nebo ztráta z finančních operací + výnosy z akcií a podílů + ostatní provozní výnosy